

על הפרשה

יום
הכיפורים

מחשבה ומוסר

סוגיות ועיונים

אהרן קופמן

052-7624467

46254625M@gmail.com

אשמח לקבל הערות והארות

מחשבה ומוסר

”שובה ישראל עד ה' אלקיך”

כתוב במדרש רבה (וישב, ד) על הפסוק ”וישב ראובן אל הבור”, והיכן היה, היה בשקו ותעניתו. אמר לו הקדוש ברוך הוא מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה ואתה פתחת בתשובה תחלה, חייך שבן בנך עומד ופותח בתשובה תחלה, ואיזה זה הושע, שנאמר (הושע, יד) שובה ישראל עד ה' אלקיך.

הקשה הגאון ר' איצ'לה בלזר זצ”ל (כוכבי אור, עג), לכאורה יפלא מה החידוש שאמר הושע שובה ישראל, ונקרא שהוא פתח בתשובה תחילה, וכי הושע חידש את דבר התשובה, הלא הוא מפורש בתורה.

וביאר זאת בעמקות נפלאה, מנהג העולם שאם מישהו גידף וקילל את אחד מגאוני וצדיקי הדור ומפורסם בכל העולם חסידותו, כאשר בא לבקש ממנו מחילה, הרי אינו מסוגל לראות את פניו ולהתנצל בפניו מפני הבושה, ואם יעשה זאת הרי בהכרח שזה על ידי כפיה על יצרו. ואם כן על אחת כמה וכמה כשבאים לבקש מחילה מלפני מלך מלכו של עולם, כמה בושה צריכה להיות לאדם לומר חטאתי.

אבל הרגשה זו של בושה הוא רק למי שיודע ומרגיש שהוא עומד לפני המלך ממש, אבל מי שאינו מרגיש כך, הרי הוא כמי ששולח מכתב לחבירו לבקש ממנו מחילה שאין בוש בכך. ובדורו של הושע היו צדיקים גדולים שהרגישו את הבושה ולא יכלו לעמוד ולבקש מחילה מלפני המלך, ולכן הקב”ה שלח את הושע שהיה נביא לומר להם שיחזרו בתשובה, וזו פעם ראשונה בתורה שהקב”ה מבקש מהאדם שיחזור אליו, וזה מפחית את הבושה, וכמו שאם אותו אדם גדול היה קורא על ידי שליח את המגדפו שיבוא אליו, שעל ידי כך יקל מעליו לבקש ממנו מחילה, כמו כן הושע הנביא שהוא מביא את דבר ה' שקורא לחזור אליו, אם כן כבר יקל מעלינו לעשות תשובה.

”שובה ישראל וגו' כי כשלת בעונך”

ביאר הגרי”ל חסמן זצ”ל, רק כשתרגיש ”כי כשלת בעונך”, ותכיר בחוש כי תעית בדרכך, רק אז תתעורר לשוב באמת אל ה' אלקיך.

וזה מה שאמר רבי אליעזר (שבת קנג, א) שוב יום אחד לפני מיתתך, ושאלו תלמידיו, וכי אדם יודע איזהו יום ימות, אמר להן וכל שכן ישוב היום שמא ימות למחר ונמצא כל ימיו בתשובה.

ומדוע היה צריך להזכיר את יום המיתה, והלא בכל יום צריך לחזור בתשובה. אלא שרק על ידי ציור כזה שהאדם נמצא ממש סמוך למיתתו, זה מעורר אצלו את הכח בחוש לחזור בתשובה, כיון שמרגיש שזה יומו האחרון, ולכן צריך לשוב בכל יום כיון שאינו יודע מתי יומו האחרון.

"כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום כי קרוב אליך הדבר מאד"

וכתב הרמב"ן, שהמצוה הזאת היא התשובה, והיא קרובה אל האדם, שיכול לעשותה בכל עת ובכל מקום, כי היא "בפיך ובלבבך".

ולכאורה אנו רואים ההיפך, שקשה מאוד לקיים את מצות התשובה.

ביאר **המשגיח ר' ירוחם ממיר זצ"ל**, שבאמת הקושי לקיימה הוא כתוצאה דוקא מצד שהיא קרובה לאדם. כי התשובה מקורה בפנימיות נפשו, ואין הוא יכול להסתייע מאחרים לחזור בתשובה, כי איננה רק התנהגות באופן אחר שיכול להתנהג כפי סביבתו, אלא היא מדה בכוחות נפשו שמתחרט על מעשיו ומתאונן על מצבו, וזהו דבר שתלוי בכל אדם באופן יחידי, שמבין את רוע גורלו, ולכן קשה מאוד לעשות תשובה, כי אין לאדם כל סיוע ועזר חיצוני, אלא הכל תלוי רק בו.

נמצא שכיון שהתשובה קרובה לאדם "בפיך ובלבבך" היא גורמת לקושי לקיימה, כי הכל תלוי אך ורק בלבו בלבד.

שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה

כתב **המשך חכמה**, ידועים דברי הגר"א שפירש מהו "דין וחשבון", ש"דין" הוא על העבירה שעשה, "וחשבון" הוא על המצוות שהיה יכול לעשות בעת שעשה העבירה.

ולפי זה תסמר שערת אנוש ביום הכיפורים, שהרי אמרו חז"ל (יומא פה, ב) שאם שב בתשובה, יוהכ"פ מכפר גם על חמורות, ובלא תשובה גם על קלות אינו מכפר. ואם כן כמה גדול ה"חשבון" שביום שנענה בו גם היחיד, ואין השטן שולט עליו, כמאמרם "השטן" - בגימטריא שס"ד, ונקל לעשות תשובה, ובדבר קל יוכל לזכות לחיים הנצחיים ולהיות אהוב למקום. ואם חלילה לא עשה תשובה יוכל להיות העונש על ה"חשבון" - היינו העדר עשייתו התשובה - כמו שייענש על כל חטאיו, ואפשר יותר מהם, והאחרון הכביד.

וכאשר ברך ברכת "שהחיינו", שזה באמת שמחה אמיתית שהקב"ה נתן יום סליחה לכל פשעי בני אדם להסיר מעליהם השטן, ויאות לברכו ולהודות לשמו על גודל רחמיו מצדו יתברך. אולם אם לא שב אדם מדרכו הרעה, מוטב לו שלא היה יום הקדוש הזה, ומוטב לו שנהפכה שליתו על פניו בערב יום הקדוש הזה, כי היום הזה הכפיל עוד ענשו לבלי קץ בעונש "חשבון" - העדר התשובה. על זה ידו כל הדוים.

אל תשליכנו לעת זקנה ככלות כחנו אל תעזבנו

המשיל על כך **הגאון ר' איצ'לה בלזר זצ"ל**, משל לחיילים שברחו מעבודת הצבא לחוץ לארץ. כעבור עשרות שנים קם מלך חדש והוציא כרוז חנינה לבורחים, בתנאי שישובו וימלאו את חובת עבודתם בצבא, והנה בא איש זקן ותשוש כח וביקש ליהנות אף הוא מחנינת המלך, והביע את נכונותו לעבוד בצבא. אבל הפקידים הממונים שהסתכלו בגוף השחוח מזקנה, לעגו לו ואמרו לו, עכשיו אתה נזכר לבוא? הרי לא תצליח באף מלאכה.

זעק ר' איצ'לה ואמר, כמה צריך לחזור בתשובה בגיל צעיר, שעדיין יש כח ביד האדם והוא עדיין ראוי לאיזה מלאכה, ולא לחכות ולהמתין לימי הזקנה שישאלו אותו "מה עכשיו אתה נזכר לבוא?".

י"ג מידות

אמרו חז"ל (ראש השנה יז, ב) אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח צבור, והראה לו למשה סדר תפלה. אמר לו, כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה, ואני מוחל להם.

המשיל על כך **החפץ חיים זצ"ל**, לאדם שהשכיר עצמו לעבודה בבית חרושת, ובעל בית החרושת רשם לאותו אדם על נייר את אשר מוטל עליו לעשות, לאחר ימים מספר בא אותו פועל לבקש את שכרו, אמר לו בעל הבית מה עשית, אמר לו הפועל, בכל יום קראתי מן הכתב את אשר כתבת לי, אמר לו בפתק כתבתי לך את אשר עליך לעשות, אבל הקריאה בלבד אינה כלום.

הוא מה שאמר הקב"ה למשה רבינו, כל זמן שישראל חוטאים שיעשו לפני כסדר הזה, ולא נאמר שיאמרו לפני, אלא צריך לעשות ולהתנהג באותן י"ג מידות של רחמים, ולהדבק באותן מדות של הקב"ה, מה הוא רחום אף אתה רחום, אבל בקריאה בלבד של אותן י"ג מידות, בכך אין הקב"ה מוחל לישראל.

על חטא שחטאנו "לפניך"

ביאר **הגאון ר' משה רוזנשטיין זצ"ל** (משגיח ישיבת לומז'א), כשאנו מרגישים שאנו עומדים לפני הקב"ה אז מכירים בחטאים, אבל אם לא מרגישים שנמצאים לפניו כלל, אין תביעה אלא על חטא אחד שברחנו מהקב"ה.

וכמו חייל שנמצא בצבא בלבוש מדים, שתובעים ממנו שלא יהא חסר לו כפתור בבגדו או שנעליו אינם מצוחצחות, ועל כל דבר הוא נענש, אבל אם הסיר את הבגדים וברח מהצבא, אין תובעים אותו אלא על החטא הגדול שברח מן הצבא והסיר מעליו את עול המלכות.

כך האדם אם מקבל על עצמו עול מלכות שמים, אז יש מקום למנות חטאים, ולכן כשבא האדם להתודות על חטאיו, צריך ראשית לשוב לעבודת המלך, ורק אחר כך להתודות על חטאיו.

על חטא שחטאנו לפניך ב"תמהון לבב"

ביאר **הסבא מקלם זצ"ל**, עד כמה הראייה עושה רושם באדם, ולפעמים אדם רואה איש עשיר יושב שליו ושאנן בנוה, מיד עוברת ברעיונו מחשבה, הנה אלו החיים, ומחשבות אלו מכים שורש בלבו של אדם, והן שורש פורה ראש ולענה העלולות לתת את אותותן במשך הזמן, ולכן על האדם לעמול ולעקור מחשבה זו ממנו.

וזהו "תמהון לבב" מלשון תמיהה והתפעלות, ואם אדם משאיר בקרב נפשו התפעלויות אלו ואינם מסירים מליבו, זהו חטא.

רחמנא לבא בעי

כל אחד ואחד מבני האדם יש לו זכויות ועונות, מי שזכויותיו יתירות על עונותיו צדיק, ומי שעונותיו יתירות על זכויותיו רשע, מחצה למחצה בינוני. (רמב"ם תשובה ג, א).

ויש להבין היאך יתכן שעבירה אחת מבדילה את האדם מצדיק לרשע, ומהשכר הנצחי של הצדיק מקבל הוא עונש של רשע מחמת עבירה אחת.

וביאר הגר"ל חסמן זצ"ל, שמצאנו פתח להבנת דבר זה על פי דברי ר"ת בספר הישר (פרק ז) "וכשירגיל הנפש ימים רבים בזה, צריך שישקול נפשו לדעת אם הוא צדיק או רשע, וישים נפשו כמו לשון המשקל בין שתי הכפות, ואם יראה אותה כי נחלשה מאד מן העבירות הקדמוניות ואינו נכסף להן כבתחילה והוא נכסף למעשים הטובים אשר החל ללמוד, יאמין וידע כי מצא בעיני אלקיו חן ועלה זכרונו לטוב ונכלל לכת החסידים. ואם יראה כי עוד התאוה החזקה לא נחלשה ונכסף אליה עוד והמעשים הטובים לא יכסוף אליהם, ידע כי לא מצא חן בעיני אלקיו ועוד לא נפתחו לו שערי תשובה ועל כן ישתדל ויוסיף עבודתו".

אם כן פתח לנו ר"ת פתח לשער מי נקרא בשמים צדיק ומי רשע, ויש להתעורר מזה הרבה, שכמה האדם היה משתוקק לראות את משקל זכויותיו, ולפי דברי ר"ת בנקל יוכל לעשות זאת, על ידי שירגיש למה הוא נמשך יותר, האם אל התאוות הגשמיות או לדברים רוחניים, ובמה הוא מכויץ יותר. והתבוננות זו מבהילה כל בר דעת.

ולכן עיקר התשובה היא שירחיק את תשוקתו מעניני עוה"ז, וימשיך את לבו לשמים, ואז יקרא צדיק.

משלו הנוקב של ר' לייב טארלער

כתב החיי אדם (כלל קמג), והנה ההמון חושבים כששבים ביום הכיפורים נתכפר להם הכל, ועל סמך זה הם עושים עוונות בכל השנה כאילו הם ברשות עצמן, ועומדים ביום הכפורים כל היום והלילה ואינם מגביהים ידיהם כלל, וכיוצא בדברים אלו בסיגופים ותעניות, ובכל השנה הם עושים נאצות ותועבות גדולות.

ועליהם אמר המוכיח הגדול ר' לייב טארלער זלה"ה משל נאה. ואמר, שפעם אחת נתאכסן אצל בעל בית אחד וביקש ממנו למחול לו שאינו יכול לכבדו כראוי, ואמר לו אמת כי יש לי איזה אווזות שאשביע אותם לפטם, אבל הן כחושות עדיין ואינן ראוין להתכבד. ויהי היום, לאחר איזה חודשים, נזדמן עוד לאותו פונדק, וקבלו הבעל הבית בסבר פנים יפות, ושחט אווז וכבדו. וכשישבו לאכול אמר לו הבעל הבית, זו מן האווזות שאמרתי שהן כחושות. ואמר לו המוכיח, הלא אי אפשר לפטם אווז רק ערך ג' או ד' וה' שבועות וזה כבר זמן רב. והשיב שכך אני עושה, כאשר האווז כבר מפוטם באופן שאי אפשר לה עוד לאכול, אין אני נותן לה לאכול

כמה ימים, ועל ידי התענית אז יכולה לחזור ולאכול, וכן אני עושה לה תמיד עד זמן שאני רוצה לאכלה.

וכן הוא הנמשל לדרכו של היצר הרע, כמו שכתוב (משלי ז, כב) "הולך אחריה פתאום כשור אל טבח יבוא", והיינו, שהשור קודם השחיטה מפטמים אותו, והשור סובר שהוא לטובתו ובאמת הוא לרעתו.

וכאשר ירבה אדם לפשוע הרבה עד שלא נשאר בו שום ניצוץ קדושה, אזי מפתה אותו להתענות בסיגופים ותעניות ולשוב בתשובה ואז הוא כקטן שנוולד, ואז כשיחזור לחטוא הוא חוזר ליתן בו כח. ולכן אל יסמוך האדם על זה ויהיו כל ימי השנה אצלו כמו ימים נוראים.

זדונות נעשות לו כשגגות

אמרו חז"ל (יומא פו, ב) גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כשגגות. וביארו שהוא בתשובה מיראה.

ויש לבאר איך על ידי תשובתו נעשה דבר ממוצע כזה, והחטא נהפך לשוגג.

ביאר זאת הגאון ר' איצ'לה בלזר זצ"ל, שהנה כתב המסילת ישרים (פרק כד) שיש ביראת שמים ב' חלקים. יש יראת הרוממות ויש יראת העונש, ואף ביראת הרוממות יש ב' מיני יראה, יש יראת הרוממות עצמה והיא בשעת המעשה או בשעת העבודה, שאז יבוש ויכלם ירעש וירעד מפני רום כבודו יתברך, או בשעה שמזדמנת עבירה לפניו והוא מכיר בה שהיא עבירה, שיעזוב מלעשותה למען אשר לא יעשה דבר למרות עיני כבודו ח"ו. אך יש בה עוד יראה משום יראת החטא, והיא בכל עת ובכל שעה, ובכל רגע הוא ירא פן ישל ויעשה דבר או חצי דבר שיהיה נגד כבוד שמו ית', ועל כן נקראת יראת חטא, כי עיקרה יראה מן החטא שלא יכנס ויתערב במעשיו מחמת פשיעה והתרשלות.

ונמצא שכדי שאדם יזהר מלעבור על עבירות אף בשוגג, צריך שיהיה לו יראת החטא, ויהיה תמיד חרד ודואג בכל רגע אף בשעה שעוסק במצוה. אבל יראת העונש לא תוכל להוסיף כח להיות נזהר אף בשוגג. ולכן יראה זו של יראת החטא היא נמנית אחר כל המדריגות.

נמצא שע"י יראת העונש יוכל האדם להיות נזהר רק ממזיד, ולא משוגג. ולכן מובן שמי ששב מיראת העונש, הוא תשובה רק על המזיד, ולא על השוגג, כי משוגג אינו בטוח גם על להבא, א"כ לכל הפחות העוונות הם בבחינת שוגג, כי אף אם היה לו יראה זו מתחילה, היה נכשל בשוגג.

תורת התשובה

חז"ל (פסחים נד, א) מנו שבעה דברים שנבראו קודם בריאת העולם, ואחד מהם היא התשובה.

ולכאורה דבר זה צריך ביאור, שאם תשובה באה לתקן ולמחוק את החטא, אם כן למה נבראה התשובה קודם בריאת העולם, כשלא היה עדיין חטא בכלל.

למד מכך המשגיה ר' ירוחם ממיר זצ"ל יסוד גדול בענין התשובה, כי היא מדה בפני עצמה, ואין לה שייכות לחטאים, אלא היא דרגה גבוהה מאוד הקרובה ביותר להקב"ה, וכמו שאמרו שהיא מגעת עד כסא הכבוד. וכשאדם נמצא בכזה מצב של דביקות לה' זה סיבה למחול לו על חטאיו.

וכן יש להוכיח זאת מהדימוי של תשובה לקרבנות, וכמו שקרבנות הם ענין בפ"ע אלא שהם גם מכפרים על החטאים, כמו כן הוא ענין התשובה, שהיא מעלה בפ"ע, אלא שהיא גם מכפרת על החטאים.

ותשובה קרבתה לה' יותר אף מן התורה, שהרי תורה מגני ומצלי בין בעידנא דעסיק בה בין בעידנא דלא עסיק בה, אבל זה רק עד החטא, ולאחר החטא שוב אין התורה מגינה עליו, שהרי שאלו את התורה מה תהא על הנפש החוטאת ואמרה שיביא קרבן ויתכפר, וזה רק על חטא בשוגג. והנה אף שהתורה "ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים", אין לה שום הצלה על חטא, ורק מעלת התשובה היא יכולה למחול ולכפר על החטא.

והוסיף לבאר לפי זה, מדוע רבינו יונה כתב בשערי תשובה פרק שלם של כללי המצוות, וכי מה ענין שלהם לתשובה, והלא גם בלי תשובה צריך לדעת מחומר מצוות עשה ול"ת, כי איך אפשר לשמור את התורה מבלעדי זאת.

אלא, שזה יסוד הדברים הנ"ל, שמדת התשובה היא באמת מדה כוללת ומקפת עוד יותר מהתורה, והיא מחייבת לכל התרי"ג מצות שבתורה. ונמצא לפי זה חידוש גדול, שלאחר החטא אין האדם יכול להסתפק בשמירת התורה והמצוות מצד תורה לחוד, מפני שתורה היא רק עד החטא, ולאחר שחטא מוכרח הוא ליכנס במדת התשובה, שרק היא המכפרת ומכלה את החטאים, והיינו שכל התורה והמצוות צריכים להמשך אצלו ממדת התשובה.

נמצא שמתשובה צריך לצאת קבלת התורה חדשה, שכל התורה והמצוות משתנים אצל האדם בהכנסו בתשובה, וזהו שהראה לנו רבינו יונה בספרו "שערי תשובה" שהעמיד לכל התורה והמצוות, והראה לנו מהלך הדברים איך שממדת התשובה נמשכים כל התורה והמצוות, שזהו יסוד התשובה, שתורה חדשה הוא צריך לקבל.

אתה נותן יד לפושעים

כתב רבינו יונה (שערי תשובה א, א), והתבאר בתורה, כי יעזור ה' לשבים כאשר אין יד טבעם משגת ויחדש בקרבם רוח טהורה להשיג מעלת אהבתו, שנאמר (דברים ל, ב) "ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום אתה ובניך בכל לבבך ובכל נפשך". ואומר בגוף הענין (דברים ל, ו) "ומל ה' את לבבך ואת לבב זרעך" להשיג אהבתו.

אמר על כך הגאון ר' איצ"ל בלזר זצ"ל, שהאדם יכול לדעת אם זכה לסליחה ומחילה ביוהכ"פ או שלא זכה, כי אמרו חז"ל שעבירה מטמטמת לבו של האדם, ואם תסור העבירה הרי בהכרח יסור גם טמטום הלב של העבירה, ולפי זה הרי אם יראה האדם בעצמו לב זך בלי טמטום זה סימן שנמחלו עוונותיו, ואם ח"ו מצב לבבו הוא כמו לפני יוהכ"פ, הרי ברור שלא נמחלו לו עוונותיו ח"ו.

תשובה - העסק עם החטא

עורך המשגיח ר' ירוחם ממיר זצ"ל, שענין התשובה הוא דוקא העסק עם החטא עצמו. והביא בשם מרן הגרי"ס זצ"ל, שעיקר יום הכיפורים הוא ענין התשובה, והנה כל היום הוא יושב בבית הכנסת בתעניתו ובתפילתו, והוא נמצא במצב אחר לגמרי מהמצב אשר היה בזמן החטא, ואיך הוא יכול לחזור בתשובה כלל, והרי התשובה צריכה להיות באותו הזמן ובאותו המקום שהיה החטא.

ואמר על כך מרן הגרי"ס, כי אין באמת עצה אחרת, וצריך האדם ביום הכפורים לצייר עצמו בכל חטאיו שעבר עליהם, ולחשוב עליהם איך היה עושה עכשיו אם יבואו נגדו אותם החטאים עצמם, ודוקא אז יעשה תשובה ויתודה עליהם ויבטלם.

וסיים המשגיח, שודאי נוראים הדברים, שביום הכיפורים באמצע שמונה עשרה, שכולו אפוף ברוח קדושה וטהרה, דוקא אז הוא צריך במחשבתו לחזור לכל הטינוף של החטא ולציירו במחשבתו, כי אין עצה אחרת לתשובה אלא רק על ידי העסק עם החטא עצמו, ולא יעזור לו שום קבלה לעתיד אם לא יעקור את כל הרע ממחשבתו, ולשם כך צריך לצייר בדעתו את כל החטא עם תועבותיו וטינופיו.

"לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים"

אמרו חז"ל (שמות רבה, כי תשא) אמר רבי נחמיה אפילו בשעה שאנו עושין את הצדקה מביטים אנו מעשים שלנו ויש לנו בושת פנים.

ביאר זאת המגיד ר' שמואל רפאל ממאזיר (מובא בס' בית יצחק) וכה אמר, פעם אחת עברתי דרך עיר קטנה, ודרשתי שם במשך שבוע שלם. ואחר הדרשה האחרונה נגש אליי איש אחד, ויאמר אליי ישר כוחכם מגיד, כי אנכי נשכרתי מכם שנים ועשרים רובל, אמרתי לו והיאך? ויאמר לי ששנה שעברה עברה פה להקת משחקים והיו גם כן פה שבוע אחד, והוצאתי עליהם ארבעה ועשרים רובל, כי בני ביתי הלכו בכל יום לראות משחקיהם, ושלמו כל פעם במיטב כספי, עד שעלה לסך זה, ואילו עבורכם לא נתתי רק שני רובל, נמצא שהרווחתי מכם עשרים ושנים רובל.

אז אמרתי שזו כוונת המדרש, שאפילו בשעה שאנו עושין את הצדקה, מביטים אנו על המעשים שלנו, והיינו מעשים של עצמנו, שאנו עושים לעצמנו להנאתינו, ויש לנו בושת פנים, שעבור המגיד אין אנו נותנים רק שני רובל, ועל ההנאות האחרות אנו מוציאים עשרים וארבעה רובל, וכן בכל דבר צדקה אנו מצמצמים מאוד, ולצורך עצמנו אנו מפריזים יותר מדאי, ויש לנו בושת פנים מזה.

"שומע תפילה עדיך כל בשר יבואו"

ביאר המשגיח הגרי"ל חסמן זצ"ל, שהנה התפילה היא עבודה שבלב, והיינו צריכים לבוא עם כל הלב לפני "שומע תפילה", אבל בעוונותינו "כל בשר יבואו", אנחנו באים רק עם הבשר בלי הלב.

”ושבת עד ה’ אלקיך ושמעת בקלו”

החפץ חיים זצ”ל הסביר במשל נפלא כיצד היא הדרך הטובה ביותר לשוב בתשובה. סוחר אחד, בעל חנות יינות, בא לבית מסחר סיטונאי כדי לקנות כמות גדולה של יין לחנותו. לאחר שהציגו לפניו את החשבון, ביקש הסוחר כי יתנו לו את היין בהקפה, מכיון שאין בידו לשלם כעת, והבטיח כי ישלם במועד מאוחר יותר.

אבל הסיטונאי השיב לו שאינו יכול, כי זה מספר פעמים נתתי לך בהקפה, ועדיין לא פרעת את חובך. התחנן הסוחר שהפעם ישלם את הכל, אבל הסיטונאי עמד בסירובו.

בעודם מדברים נכנס סוחר אחר לחנות, וכאשר שמע את הדברים אמר לסוחר, אתן לך עצה, לשם מה קונה אתה עכשיו כמות כה גדולה של יין ומתחייב למחיר רב, קנה מעט ושלם עכשיו.

הסכים הסוחר לעצה הנבונה וכן עשה, קנה מעט יין ושלם את מחירו. את היין מכר בחנותו ובכסף שהרוויח שב וקנה עוד מעט יין, וחוזר חלילה, עד שהצליח במסחרו והחזיר את כל חובותיו.

כך הוא הנמשל, אנו מבקשים מה’ שימחול לנו על כל חטאינו ומבטיחים שלא נשוב ונחטא, אולם גלוי וידוע לפניו שלמרות ההבטחות נשוב ונחטא.

אין כל דרך לפנינו אלא לנהוג כאותו סוחר, נתחיל ונחזור בתשובה בדבר מסוים, וכאשר יתגבר על חטא אחד יקבל על עצמו להישמר גם מחטאים נוספים, וכך יסלק את כל חובותיו להקב”ה מעט מעט, עד שיזכה להיות בעל תשובה גמור.

כוחה של תפילה ”נעילה”

על כוחה של תפילה זו נשא משלו **המגיד מלובלין**, וכה אמר: מעשה בציד שתעה בנבכי היער, הוא פילס את דרכו בחרדה, כשקשתו נכונה בידו, לקדם פני הרעה.

פתאום שמע משהו מתנועע בין העצים, מי יודע מה זה? אולי אריה? אולי נמר? שיגר לעברו חץ, אך הדבר בו ירה לא נע ולא זע, ירה שוב, אך הלה נותר על עמדו, התקרב הצייד ונוכח לדעת שחשש לשוא, ואין זה אלא שיח יבש.

המשיך בדרכו ושוב הבחין בדבר מה, ירה חץ ושוב ירה, התקרב והיה זה סתם סלע. התבונן הצייד וגילה שלא נותר באשפתו אלא חץ אחד בלבד.

ואז נשמעה זעקה, אריה בסביבה.

ליבו פעם בחזקה, אחז בידו את החץ, וידע עד כמה עליו להיזהר בו, וידע עד כמה שחיו תלויים בחץ היחיד שנותר בידו.

המשיך המגיד ואמר, בימים שעברו עלינו ימי האלול ועשרת ימי תשובה, ירינו חץ ראשון, שני, שלישי, התפללנו בסליחות ותחנונים, עכשיו לא נותר לנו אלא חץ אחד, החץ האחרון - ”נעילה”.

כמה חיינו תלויים בה, כמה עלינו לכוון בה.

היה זה כשישיבת מיר גלו לשנחאי בזמן המלחמה, והמשגיח ר' יחזקאל לוינשטיין זצ"ל נשא דברים במוצאי יום הקדוש, וכך אמר. יום כיפור כזה לא היה כדוגמתו מעולם בישיבתנו, אמנם אני וגם אתם יודעים שמחר המצב כבר לא יהיה כך, ומסתמא אתם חושבים כיון שמחר כבר לא נהיה במדרגה זו אז מה השגנו מיום כיפור. אספר לכם משל שכאשר שמעתי אותו היה לי ממנו חיזוק גדול, תזכרו אותו כל ימי חייכם.

עשיר אחד שכר פועלים לבנות לו את הארמון הכי יפה בעולם, כאשר התקרבה שעת הסיום, התכוננו לחנוכת הבית, התכנית היתה לאסוף את כל הקרובים והידידים לסעודה גדולה, שבמרכזו יטפס העשיר בעצמו לגג ויניח שם כתר מפואר ובזה תושלם מלאכת הבנין. הגיע הרגע, העשיר טיפס על הסולם, אך רוח סערה טלטלה את הסולם והוא נשמש ונפל ארצה, כל עצמותיו נשברו והוא פרץ בבכי. מיד רצו אליו כולם ושמעו אותו מיילל, "מה יהיה הארמון נפל!" "מה יהיה הארמון נפל!" אמרו לו שמא נתערבבה דעתך, הרי הארמון לא נפל - אתה נפלת! ניקח אותך לבית חולים, ירפאו אותך ותחזור משם לארמון המושלם.

סיים ר' חצק'ל ואמר, ביום כיפור בנה כל אחד ארמון מפואר לעצמו, את הארמון היפה ביותר מכל ימי חייו, עליו לדעת ולזכור שגם אם יפול, שזה אמנם לא דבר טוב, בכל זאת הנפילה היא רק בו ולא בארמון שעדיין קיים, כל עבודת התשובה והתפילה שהשקענו ביום הכיפורים עומדת וקיימת לנו לנצח נצחים.

גודל הצער על העבירות

אמרו חז"ל (קהלת רבה ט, ז) שבמוצאי יום הכיפורים בת קול מכרזת "לך אכל בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי כבר רצה האלקים את מעשיך".

ושאלו את **מון הגרי"ז זצ"ל**, למה צריך לבת קול, שהרי ודאי שלאחר שעמד כל היום בתשובה בתפילה ובצום ילך לאכול בביתו, וכי היה צריך להמשיך בצום.

והשיב, כי לולי היה האדם עושה באמת תשובה ומחשב עם עצמו את כל אשר עולל בכל השנה, אז מרוב צער על העבירות לא היתה לו אפשרות לילך ולאכול, ולכן צריך לבת קול שמתור לאכול את לחמו.

ברכת "הגומל" לעובר את הימים הנוראים

כתב **הסבא מקלם זצ"ל**, מי שעובר את הימים הנוראים בשלום, מן הראוי שיברך ברכת הגומל בשם ומלכות, שהרי ודאי שזה לא פחות מאדם שעבר את המדבר ויצא בשלום, הרי פה נידונים על כל החיים. אבל הסיבה הפשוטה שבאמת לא מברכים היא שאיש אינו יודע אם באמת עבר בשלום.

סוגיות ועיונים

מצות אכילה בערב יום כיפור

וגזר עליו להתענות יום אחד, וצוה להאכילו ולהשקותו קודם כדי שיוכל לסבול.

ורבינו יונה כתב בשערי תשובה (ד, ח) כמה טעמים. א. שכל הקובע סעודה בערב יום הכפורים כאילו נצטוו להתענות תשיעי ועשירי והתענה בהם, כי הראה שמחתו בהגיע זמן כפרתו, ותהיה לו לעדה על דאגתו לאשמתו, ויגונותיו לעונותיו. ב. כי בשאר ימים טובים אנו קובעים סעודה לשמחת המצוה וכו', ומפני שהצום ביום הכפורים, נתחייבו לקבוע סעודה על שמחת המצוה בערב יום הכפורים. ג. למען נחזק להרבות תפלה ותחנונים ביום הכפורים ולשית עצות בנפשנו על התשובה ועיקריה.

ובשבלי הלקט (סדר יום הכיפורים, שז) כתב, שמפני שאוכל יפה בערב יום הכיפורים, וביום הכיפורים מתענה, קשה לו עינויו יותר. [וע"ע בישועות יעקב (תרד) שכתב טעם נפלא למצוה זו].

ד. הגאון רבי עקיבא איגר (שו"ת, טז) כתב לדון האם נשים חייבות במצוה זו. וצדדי הספק הם, שיש מקום לפטרם משום שהיא מצוה שהזמן גרמא. ויש צד לחייבם כיון שלומדים מצוה זו ממה שכתבה התורה לשון עינוי על יום התשיעי, אם כל שמחוייב להתענות בעשירי חייב לאכול בתשיעי. ונשאר שם בצ"ע.

א. מבואר ביומא (פא, ב) תני חייא בר רב מדפתי, "ועניתם את נפשתיכם בתשעה" וכי בתשעה מתענין והלא בעשור מתענין, אלא לומר לך, כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי.

ויש כמה פרטי דינים במצוה זו, ונבוא לבארם בעזה"ת.

ב. רוב הראשונים נקטו שמצוה זו היא מן התורה. אולם בכסף משנה (נדרים ג, ט) כתב בפשיטות שהוא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא. וכבר תמה עליו המגן אברהם (או"ח תקע, ט).

ג. בטעם המצוה נשנו כמה טעמים. רש"י (שם) כתב, התקן עצמך בתשעה שתוכל להתענות בעשרה. והיינו שצריך לחזק את גופו כדי שיוכל לקיים מצות עינוי ביום כיפור. וכ"כ המאירי, שאף באכילתו הוא מכוין כדי שיהא יכול להתענות ונמצאת אכילתו לשם מצוה.

וכן כתב הטור (תרד) שהוא מאהבת הקדוש ברוך הוא את ישראל, שלא צוה להתענות אלא יום אחד בשנה ולטובתם לכפר עונותיהם, וציום שיאכלו וישתו תחלה, כדי שיוכלו להתענות ושלא להזיק להם העינוי, משל למלך שהיה לו בן יחיד

ה. **בשו"ת** כתב סופר (או"ח, קיב) כתב לדון בזקן או חולה שאינו צם ביום כיפור האם חייב לאכול בערב יום כיפור.

ו**כתב** לדון, שלפי הטעם של רש"י והטור שעיקר האכילה היא כדי שיהא לו כח לצום, אם כן בידוע שאינו יצום כיון שהוא פיקוח נפש עבורו, אין מקום לחייבו לאכול.

אולם כתב, שאי אפשר לפטרו משום טעמי המצוה, וכיון שהיא מצוה דאורייתא חייב לאכול.

והוסיף לחדש, שאשה שאינה יכולה לצום יש לפטרה מלאכול, כיון שכל החיוב של נשים הוא מכח הטעם שצמות בעשירי, ובמקום שאינה צמה מחמת אונס וחולי, אין מקום לחייבה לאכול בתשיעי.

אמנם ר' צבי פסח פרנק זצ"ל (מקראי קודש) כתב, שאף מי שאוכל ביום הכיפורים לשיעורים אינו נחשב שאינו צם, ואם כן חייב לאכול בתשיעי שהרי הוא מתענה בעשירי.

ו. **בשאלתות** (קסז) הביא את הדין שמצוה לאכול בתשיעי, אולם הוסיף בדבריו וכתב "כל האוכל ושותה בתשעה ומתענה בעשירי מעלה עליו הכתוב כאילו נתענה תשיעי ועשירי". ודייק בהעמק שאלה, שלדעת השאלתות אין המצוה של אכילה בתשיעי מתקיימת אלא אם כן צם גם בעשירי, ולכן מי שאינו צם בעשירי אינו חייב לאכול בתשיעי, וכן אף אם נאנס ולא צם אינו מקיים את המצוה של אכילה בתשיעי כיון שלא התענה בעשירי.

וביאר לפי זה מדוע אין מברכין על מצוה זו, כיון שיש חשש שלא יצום בסוף בעשירי, כיון שהוא צום מעת לעת, ונמצא ברכתו לבטלה, לכן אין לברך על האכילה בתשיעי שתלויה בצום העשירי.

ועוד הוסיף, שמי שיודע שאף אם לא יאכל יוכל לצום, אינו מחויב לאכול כלל, כיון שכל המצוה היא כדי שיוכל להתענות בעשירי. ולפי זה הוסיף שאף מטעם זה אין לברך על אכילה זו, כיון שאינה מצוה בפני עצמה אלא שהיא הכנה למצוה של צום העשירי.

ז. **ובשדי** חמד (פאת השדה ברכות, ג) הביא טעם נוסף מדוע אין לברך על מצוה זו, משום שלא מצינו שמברכים על אכילה שאין ניכר ממנה שאוכל לשם מצוה, מה שאין כן באכילת מצה ומרור שלא היה אוכל מאכלים אלו אם לא היה מקיים בזה מצוה, אבל באכילה זו אין מצוה אלא לאכול כדרכו ואין ניכר שמקיים בזה מצוה, ולכן אין מברכין על כך.

ח. **חידש** המנחת חינוך (שיג) שכיון שלומדים את החיוב אכילה ממה שכתוב לשון עינוי על התשיעי, אם כן אינו יוצא ידי חובה אלא אם אכל שיעור ככותבת שהוא שיעור עינוי של יוהכ"פ, ואם לא אכל שיעור זה בכדי אכילת פרס נחשב שהתענה.

ובאשל אברהם (תרו) הביא מס' פרי עץ חיים שצריך לאכול שיעור אכילה שאוכל בשני ימים. וביאר את דבריו, שצריך לאכול קצת יותר משיעור של אכילת יום אחד וזה נחשב לאכילת שני ימים.

ט. השדי חמד (מערכת יום הכפורים, א) הביא אריכות גדולה האם מותר לקחת משקה או סם מיוחד בתשיעי כדי שלא ירגיש את הצום כלל, וצידד שם שצריך להרגיש את העינוי ממש, והביא כן ממה שהתירו ביום הכפורים שחל בשבת לקנוב ירק מחצות היום (שבת קטו, א), וביאר רש"י שכיון שרואה ואינו אוכל הרי הוא קרוב לעינוי. ומבואר שיש ענין להתענות ממש ולהרגיש את הצום ולכן התירו משום זה אף איסור דרבנן. ולכן החמיר שם שאין ראוי להסיר מעליו בקום ועשה את העינוי.

והמצוה לאכול בתשיעי היא רק כדי שהצום לא יזיק לו ויוכל לעמוד בחזקו, אבל שלא יבטל את העינוי לגמרי.

אמנם הרבה מן הפוסקים כתבו להתיר [עי' בשו"ת חלקת יעקב או"ח, רטז. משנה הלכות ז, פב]. והביאו שרוב הראשונים הקשו על שיטת רש"י בקניבת ירק, וכל העינוי הוא רק בשב ואל תעשה, אבל אין צריך להרגיש את העינוי ממש.

באיסור אכילה ושתייה אם הם בהנאת גרונו או בהנאת מעיו

א. כל איסורי האכילה שבתורה שיעורם הוא באכילת כזית, אבל ביום הכיפורים כיון שכתבה התורה את איסור האכילה בלשון "עינוי", אמרו חז"ל שהשיעור הוא בככותבת הגסה שבאכילתה מיתבא דעתיה.

הרי שגרונו נהנה מכזית, אבל אם הולכים אחר הנאת מעיו, אין במעיו שיעור כזית ופטור. ולהלכה פסק הרמב"ם (מאכלות אסורות יד, ג) שהולכים אחר הנאת גרונו.

וכן כתב השו"ע (או"ח תריב, א), האוכל ביום הכיפורים ככותבת הגסה, חייב. והוא פחות מכביצה מעט, ושיעור זה שווה לכל אדם בין לננס בין לעוג מלך הבשן.

וכתב המנחת חינוך (מצוה שיג, ב) להסתפק בשיעור של איסור אכילה ביוהכ"פ, האם הולכים אחר הנאת גרונו כשאר איסורי אכילה שבתורה, או שכיון שעיקר הקפידא היא על יתובי דעתיה לכן צריך שיהיה שיעור במעיו.

ב. והנה בכל איסורי אכילה נחלקו ר"י ור"ל (חולין קג, ב) האם השיעור הוא לפי הנאת גרונו או לפי הנאת מעיו. ונפק"מ האם מצרפים את האוכל שנמצא בין החניכיים לשיעור כזית, וכן אם אכל חצי זית והקיא וחזר ואכלו, שאם הולכים אחר הנאת גרונו,

והנה לר"ל שסבר שבכל איסורי התורה הולכים אחר הנאת מעיו, ודאי שביוהכ"פ שאיסורו בלשון עינוי אין איסורו אלא בהנאת מעיו, וכל הספק הוא לשיטת ר"י שבכל האיסורים הולכים אחר הנאת

גרונו, וביהכ"פ יש מקום לדון אם הוא מודה לר"ל שהולכים אחר הנאת מעיו.

ג. ועוד הסתפק שאם עיקר האיסור הוא משום יתובי דעתיה, אולי אין צריך כלל הנאת גרונו, ואף במקום שכרך את המאכל בסיב ובלעו ולא נגע כלל בגרונו, יהיה חייב משום הנאת מעיו.

אולם כתב שע"כ צריך אף הנאת גרונו כיון שאם היה החיוב רק על הנאת מעיו, היה חייב אף אם אכל בשיעור זמן יותר מכדי אכילת פרס [וכמו שכתב הפמ"ג (או"ח א"א רי, א) לענין ברכת המזון, שבאכילת כזית חייב לברך רק אם אכל תוך שיעור אכילת פרס, אבל אם אכל כדי שביעה חייב לברך אף ביותר משיעור אכילת פרס, כיון שהוא שבע והולכים אחר הנאת מעיו], וכיון שהחיוב ביהכ"פ הוא רק בכדי אכילת פרס (עי' שו"ע תריב, ג), ע"כ שצריך אף הנאת גרונו וצריך שיצטרפו האכילות בגרונו.

וכן נקט החתם סופר (או"ח, קכז) שביהכ"פ צריך אף הנאת מעיו, ואינו חייב על הנאת גרונו בלבד, ולכן צריך שיהיה במעיו שיעור כותבת.

ד. ובשו"ת אחיעזר (ג, סא) כתב להוכיח שלא כדבריהם, ממה שאמרו בשבועות (יג, ב) שלשיטת רבי שיהכ"פ מכפר אף בלא עשה תשובה, החיוב כרת על אכילה ביהכ"פ הוא במקום שאכל אומצא (בשר שאינו מלוח) וחנקה אותו ומת ולא היה שהות בין האכילה ומיתתו כדי שיהכ"פ יכפר עליו.

ולכאורה מפורש שאין צריך הנאת מעיו, ובהנאת גרונו בלבד כבר חייב.

אולם החתם סופר (בחולין קג, א) כתב ליישב, שהאומצא לא היתה רק בבית הבליעה אלא כבר ירדה למטה ממנו וכבר נקרא הנאת מעיו.

והוסיף הגר"ע לחדש, שאף לדברי החתם סופר שצריך הנאת מעיו, ודאי שצריך שיהיה בדרך אכילה, שהרי לומדים (יומא עד, ב) עינוי של אכילה מהפסוק "ויענך ויריעבך ויאכילך את המן", והיינו בדרך אכילה דרך הגרון.

ולכן פסק שמותר ביהכ"פ להכניס לחולה אוכל לתוך הגוף ע"י צינור וכדו', ואף שמתיישבת דעתו על ידי כך ויש לו הנאת מעיו, אבל אין זה דרך אכילה מפני שאין האוכל עובר דרך גרונו כלל.

ה. ראיה נוספת כתב האחיעזר (וכן כתב האור שמח שביתת עשור ב, ד. וכן בשו"ת דובב מירשים ג, פח) שהולכים אחר הנאת גרונו, משיטת ר"ש (שלא סובר איסור כולל) שהאוכל נבילה ביהכ"פ פטור מחטאת, משום שאין איסור חל על איסור, ולכן אין איסור יוהכ"פ חל על איסור נבילה שקדם לה.

ולכאורה אם נאמר שהחיוב ביהכ"פ הוא על הנאת מעיו, אם כן בשעה שהתחיל לאכול נתחייב רק משום איסור נבילה, ולאחר שבא למעיו עובר באיסור יוהכ"פ, ואף שאי אפשר להתחייב משום יוהכ"פ אם לא יעבור על איסור נבילה, אבל כבר איסור נבילה כלה, שהרי אם יקיא גם יהיה חייב. אלא ע"כ שגם ביהכ"פ אינו חייב אלא גם אם היה הנאת גרונו, וכיון שעל הנאת גרונו

אין איסור חל איסור, שוב הוא כהנאת מעיו בלי הנאת גרונו.

וכן הביא האפיקי ים (ב, לא) ראייה זו להוכיח שהאיסור ביוהכ"פ תלוי בהנאת גרונו. אלא שכתב בדרך אחרת קצת, שלכאורה אם החיוב הוא על הנאת מעיו כיון שהעיקר הוא יתובי דעתיה, מדוע סבר ר"ש שפטור מחטאת משום אין איסור חל על איסור, והלא הם שני סוגי איסורים שונים, שבשאר איסורים החיוב הוא משום האכילה, וביוהכ"פ הוא משם עינוי ויתובא דעתא, וכן יש חילוק ביניהם בעצם האיסור, שבכל האיסורים הוא איסור חפצא, וביוהכ"פ הוא איסור גברא. וכן הם חלוקים בשיעור האיסור, שבכל האיסורים שיעורו בכזית וביוהכ"פ בככותבת. וכן הם חלוקים בשמן חיובם, שבכל האיסורים החיוב בהנאת גרונו, וביוהכ"פ בהנאת מעיו, ואם כן הם שני סוגי איסורים לגמרי ואינם משם אחד כלל.

והכריח מכן שזו טעות, ובאמת אף שהאיסור ביוהכ"פ הוא איסור גברא, וכן חלוק משאר איסורים בשיעור ובזמן, אבל עצם האיסור הוא משום אכילה, אלא שהשיעור אכילה הוא בשיעור של יתובי דעתא, אבל ודאי שאם מיישב את

דעתו בלי אכילה אין זה איסור כלל, ולכן צריך לעולם הנאת גרונו כדי שייחשב לאכילה.

ו. ולענין שתיה כתב החתם סופר (בחי' ליומא, והובא לשונו בשו"ת כתב סופר או"ח, קיז) שלכו"ע ואף לר"ל שהולכים אחר הנאת מעיו, בשתיה מודה שהולכים אחר הנאת גרונו. והוכיח כן שהרי מבואר בגמ' (שם פ, ב) לחלק בין אכילה ושתיה, שבאכילה אפילו עוג מלך הבשן חייב בכותבת, ואילו בשתיה משערים כל אדם לפי מלא לוגמיו. ובס' תוספת יום הכפורים (שם) כתב לבאר הטעם באכילה, שכל אדם בשעה שיש כותבת בתוך מעיו הוא שבע, אלא שאצל עוג השביעה היא לרגע אחד ומיד המזון מתעכל והוא רעב שוב, אבל מכל מקום היתה אצלו שביעה במעיו רגע אחד.

והוסיף החת"ס שבשתיה אינו כן, וביאר ע"פ מה שאמרו בסוכה (מט, ב) כי שבע איניש חמרא, מגרוניה שבע, והיינו ששביעת האדם בשתיית יין לא בא ממילוי כרסו, אלא משתיית לגימות גסות המשביעות את תאוות גרונו הוא שבע. ולכן ביוהכ"פ הולכים לכו"ע ובכל אדם אחר הנאת גרונו.

האומר "אחטא ואשוב"

ושנה בה נעשית לו כהיתר, ולכן רק לאחר ב' פעמים אין מספיקין בידו לעשות תשובה.

והרמב"ם (תשובה ד, א) כתב, ארבעה מהן עון

א. "האומר אחטא ואשוב אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה" (יומא פה, ב). וביארו (שם, פז, א) שנקטו אחטא ואשוב ב' פעמים, משום שכיון שעבר אדם עבירה

שהרי אין זה תשובה כלל, שהרי אחד מעיקרי התשובה הוא החרטה על העבר, ואם אומר אחטא ואשוב אין הוא מתחרט כלל.

ולכן למד הרמב"ם שע"כ שאף באומר פעם אחת אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה, ומה שאמרו ב' פעמים, זה כדי ללמוד דבר אחר, שמי שחטא ב' פעמים הדבר נעשה אצלו כהיתר והוא חטא יותר גרוע, ורק מפני כך נקטו במשנה ב' פעמים, אבל לענין שאין מספיקין בידו הוא אף בפעם אחת.

ד. והשפת אמת כתב ליישב באופן אחר, שבחטא יחיד אף בפעם אחת אין מספיקין בידו לעשות תשובה, אולם אם אמר כן ב' פעמים אין מספיקין בידו לעשות תשובה על כל החטאים, כי הוא מוחזק שעל כל החטאים סומך על התשובה.

ה. ובטעם הדבר שאין מספיקין בידו לעשות תשובה, כתב המאירי (חיבור התשובה מאמר א, ג), "ראיתי מי שהתפלג מה היא החומרא הגדולה הנמצאת בזה הענין בסבת היות מחשבתו לשוב ממנו בעת העשותו, אחר שהעברה ההיא אינה חמורה בעצמה עד שמי שיעשנה בבלתי מחשבת התשובה יהיה מאותם שאין מספיקין בידו לעשות תשובה וכו', ולפי מה שנמשכתי לבארו דעתי בכוונת רבותינו, שהיא באדם שבעת עשותו העברה יכיר צורך התשובה אין יצרו מושקע ומוטבע בגנות המדות כל כך שלא יוכל לכבשו בהשתדלות מעט, אבל לא חשש לקנתר עם יצרו ולאציל ממנו את אשר שאלו עיניו מצד היותו נשען על

גדול והעושה אחד מהן אין הקדוש ברוך הוא מספיק בידו לעשות תשובה לפי גודל חטאו, ואלו הן וכו' והאומר אחטא ואשוב ובכלל זה האומר אחטא ויום הכפורים מכפר.

וכבר עמדו המפרשים מדוע שינה הרמב"ם ונקט שאף באומר פעם אחת "אחטא ואשוב" כבר אין מספיקין בידו לעשות תשובה.

ב. ובלחם משנה כתב ליישב, שאף באומר פעם אחת אחטא ואשוב כבר אין הקב"ה מספיק בידו לעשות תשובה מפני גודל חטאו, ומה שאמרו בגמ' לפרש שצריך ב' פעמים, הוא לומר שבב' פעמים אין האדם מצד עצמו יבוא ויעשה תשובה כיון שנעשה לו כהיתר.

ג. ובקרבן נתנאל (על הרא"ש אות צ) כתב ליישב בשם העשרה מאמרות, וביתר ביאור כתב באבי עזרי (תשובה, שם), שהנה זה ודאי מה שאמרו שאם עבר עבירה ושנה בה שנעשית אצלו כהיתר, הוא דוקא אם לא עשה תשובה לאחר שחטא, שאם עשה תשובה הרי אין זה פעם שניה אלא ראשונה ולא נעשית אצלו כהיתר. ואם כן באומר אחטא ואשוב ע"כ שגם לא עשה תשובה לאחר שחטא, שאם לא כן אלא חזר ועשה תשובה אין זה הפעם השניה שאומר אחטא ואשוב ולמה אין מספיקין בידו לעשות תשובה. ואם כן יש להבין מה התוספת של האומר אחטא ואשוב יותר מעשה עבירה ושנה בה, ואם נאמר שזה בא לחדש שאף באומר שישב לאחר החטא אין מספיקין, אדרבה זה גרוע יותר ממה שלא חשב כן,

בעשותו חסד השם סבת החטאים, אחר שהיה יכול למחות ביצרו ולא חשש למחות בו מצד השענו על התשובה בדעתו תועלתה בכל צד ובכל זמן וכו'".

ו. והחתם סופר (דרשות א, עמ' 28) כתב דבר מחודש בענין זה, שלאחר שחז"ל אמרו שאין בידו לעשות תשובה, אם כן שוב מה שאמר "אחטא ואשוב" אינו כלום, כי הרי אין בידו לעשות תשובה, ואם כן אינו בכלל "אחטא ואשוב" שאין כאן תשובה, ואם כן שוב צריך שיהיה בידו לעשות תשובה, אבל אז שוב הוא בכלל "אחטא ואשוב". ולכן כתב החת"ס, שבמה שחשב שישוב הוא כופר בדברי חז"ל שאמרו שאין בידו לעשות תשובה, והוא חטא בפני עצמו, וצריך תשובה על זה, ולכן אף מי שאומר אחטא ואשוב יכול לעשות תשובה, אלא שצריך לעשות תשובה אף על החטא שכפר בדברי חז"ל.

התשובה, ולולא דעתו תועלת התשובה ושהיא מכפרת לשבים כבר היה מעמיד עצמו, אבל הביאו לזה השענו על מה שידע מתועלת התשובה גם אחר החטאים הגדולים וגם בעת הזקנה, ולא חשש במה שלא ימשך אחריה תגמול רב ולא חשש לפטפט ביצרו, אבל נשקע בענינו הרע ועשה כרצונו והגדיל מריו הרוג בקר ושחוט צאן ערוך השולחן אכול ושתה כי מחר נשוב, ונמצא שההשענות על חסד השם, ר"ל התשובה הביאו לאלה החטאים, לא תגבורת היצר, אם כן שכר התשובה יוצא בהפסדה, בהיותה מחטיאה האדם על צד ההשענות עליה, ולולי הבטחון בה לא עבר זה ולא חטא כי לא עברו תגבורת היצר, ונמצא אם כן היות חסד השם סבת החטא, בכיוצא אמרו שאין מספיקים בידו לעשות תשובה, וזה אמנם מעיון מאזני היושר ומנקדת משפטי המדות התוריות, שזה בלי ספק גדול עונו מנשוא,

תשובה מיראה

דבר מועט כזה (ואין פסול של עול אלא בניחא ליה). ותירצו, שבאמת הבעלים רוצה שיעלה עליה זכר, ורק אם נפסלנה הוא לא רוצה מחמת ההפסד ממון, אבל אם נכשירנה שוב הוא רוצה, ולכן זה נחשב לרצונו.

והוא הדין לגבי תשובה מיראה, שהרי עיקר התשובה היא החרטה, אבל כיון שמתחרט רק מחמת יראת העונש, נמצא כי לולי העונש לא היה מתחרט כלל, וכיון שהוא מתחרט ואינו נענש אם כן שוב אינו מתחרט, ושוב צריך לקבל עונש ומתחרט,

א. מבואר ביומא (פו, ב) שאם שב מאהבה הזדונות נהפכים לזכויות, ואילו אם שב מיראה הזדונות נהפכים לשגגות.

וצריך ביאור מהו הגדר שנהפכים לשגגות, ומדוע החטא אינו נמחק לגמרי.

וביאר הגאון ר' איצלה בלזר זצ"ל (כוכבי אור, עח), על פי המבואר בפסחים (כו, ב) לגבי פרה אדומה שאם עלה עליה זכר פסולה. והקשו התוס', שהרי לא ניחא ליה לבעלים להפסיד פרה שדמיה יקרים בשביל

שמעולם לא היה נעשה הדבר ההוא ומצטער בלבו צער חזק על שכבר נעשה הדבר ועוזב אותו להבא ובורח ממנו, הנה עקירת הדבר מרצונו, יחשב לו כעקירת הנדר ומתכפר לו".

והקשה הגאון ר' אלחנן וסרמן זצ"ל, מדוע תשובה הוא דבר מחודש והרי מבואר (קידושין מ, ב) שאפילו היה צדיק גמור כל ימיו ומרד באחרונה איבד את הראשונות, וביארו שם, שהוא תוהא ומתחרט על כל הטובות שעשה. ואם כן מצינו שחרטה עוקרת מצוות ומדוע שלא תעקור אף את העבירות.

וכתב ליישב בשם החפץ חיים זצ"ל, שבאמת תשובה מאהבה היא סברא ומעיקר הדין וכמו בתוהא על הראשונות, אולם החידוש של תשובה הוא אף בתשובה מיראה, שהרי אינו מתחרט על המעשה עצמו אלא שמפחד מהעונש, ואילו לא היה נענש לא היה מתחרט כלל על המעשה, ובכל זאת נקרא ששב בתשובה, וזה לפנים משורת הדין והיא ממדת הרחמים.

והרי זה כגלגל החוזר. ולכן אין לפטרו מבלי עונש בכלל, כיון שכל חרטתו הוא מחמת יראת העונש, ואם לא יהיה עונש אינו מתחרט.

וכיון שדרגת שוגג הוא הכי קל בחטאים, לכן אמרו חז"ל שהוא יקבל עונש כעל שוגג, ואף זה מועיל שיתחרט על מעשיו.

ב. כתב המסילת ישרים (ד) "כי לפי שורת הדין ממש, היה ראוי שהחוטא יענש מיד תיכף לחטאו בלי המתנה כלל וכו', ושלא יהיה תיקון לחטא כלל, כי הנה באמת, איך יתקן האדם את אשר עוית והחטא כבר נעשה? הרי שרצח האדם את חברו, הרי שנאף, איך יוכל לתקן הדבר הזה? היוכל להסיר המעשה העשוי מן המציאות? אמנם, מדת הרחמים היא וכו' ושהתשובה תנתן לחוטאים בחסד גמור, שתחשב עקירת הרצון כעקירת המעשה, דהיינו, שבהיות השב מכיר את חטאו ומודה בו ומתבונן על רעתו ושב ומתחרט עליו חרטה גמורה דמעיקרא כחרטת הנדר ממש, שהוא מתנחם לגמרי והיה חפץ ומשתוקק

בגדר בקשת מחילה ופיוס בעיוב"פ

וכתב הב"ח, "ורצונו לומר, שאל יאמר היום או למחר אפייסנו אלא בערב יום הכפורים יפייסנו ולא יעבור, מה שאין כן בשאר ימות השנה שאע"פ שראוי לכל אדם לפייס תיכף למי שפשע כנגדו, מכל מקום יכול הוא להניח הענין ליום אחר".

א. "עבירות שבין אדם לחבירו אין יוהכ"פ מכפר עד שיצצה את חבירו" (יומא פה, ב). וכן כתב הטור (או"ח, תרו), ויתן כל אדם אל לבו בערב יום הכפורים לפייס לכל מי שפשע כנגדו, דעבירות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר, ושבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שיפייסנו.

הרמב"ם שאינו רשאי יותר, וכן דייק מלשון הגמ' שאל יבקש יותר מג' פעמים, ועיי"ש שהאר"ך].

ועוד צ"ע, מדוע מרבו צריך לבקש יותר מג' פעמים, ומה החילוק בין רבו לחבירו.

ג. עוד כתב הב"ח בשם ס' עין יעקב על הירושלמי, שהחוטא ילך לכתחילה מעצמו לבקש מחילה מחבירו, ולא כמו שנוהגין מקצת בני אדם לשלוח תחילה אמצעי שירצה לעלוב לקבל פיוס בעולב.

ויש לבאר מדוע צריך ללכת בעצמו לבקש מחילה, והא סו"ס חבירו נתרצה גם ע"י שליח, ולמה צריך לטרוח לילך בעצמו. [ועי' בפרי חדש שכתב שאין הבדל אם עבר איש בתוכם].

ד. עוד אמרו בסוג' ביומא (פז, ב) שרב הלך לבקש מחילה מר' חנינא י"ג פעמים ולא התפייס. והקשו, והיכא עבד הכי, והאמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו, אלא ר' חנינא חלמא חזי ליה לרב דזקפוהו בדיקלא, וגמירי דכל דזקפוהו בדיקלא רישא הוי, אמר שמע מינה בעי למעבד רשותא ולא איפייס, כי היכי דליזיל ולגמר אורייתא בבבל. והיינו, שרב חנינא שהיה ראש ישיבה בארץ ישראל חלם שימנו את רב לראש ישיבה ולא רצה להתפייס עמו כדי שרב ילך לבבל ושם ימנו אותו ולא בא"י, ואם לא כן הוא ימות כיון שאין מלכות נוגעת בחברתה.

והרמ"א (שם, א) למד ממעשה זה, שאם יש סיבה לא למחול, או שזה לטובת המוחל שלא ימות וכמעשה דר' חנינא, או

והנה בפשוטו נראה שהדין לפייס את חבירו הוא מעיקרי התשובה עצמה, כי כל זמן שחבירו מקפיד עליו ואינו מוחל לו א"כ עדיין החטא בידו וחסר לו בעיקר התשובה עצמה של עזיבת החטא, שהחטא היה שהקניט את חבירו וכיון שחבירו לא מחל לו א"כ עדיין לא עשה תשובה כלל.

וא"כ צ"ע על לשון המשנה שאין יוהכ"פ מכפר וכו', ולכאורה איזה שייכות יש בדין זה ליוהכ"פ, הלא לכאורה דין זה שייך בכל השנה כשרוצה לעשות תשובה, שלא שייך לחזור בתשובה שלימה כל זמן שהשרץ בידו ולא ביקש מחבירו מחילה כיון שלא עזב את החטא, ומה החידוש ביוהכ"פ. ואף אם נאמר שעיקר מצות התשובה הוא ביוהכ"פ ולכן נקטה המשנה דין זה לגבי יוהכ"פ, עדיין דברי הב"ח צריכים ביאור, שכל השנה כולה יכול להניח למחר ולא חייב לפייס את חבירו, אולם בערב יוהכ"פ חייב, ומדוע בכל השנה יכול להמתין מלפייס והלא החטא עדיין בידו.

ב. עוד מבואר בטור ובשו"ע (שם), שאם חבירו אינו מתפייס יחזור וילך פעם שניה ושלישית, ובכל פעם יקח עמו שלשה שיפייסוהו, ואם אינו מתפייס בג' פעמים אינו צריך לפייס עוד, והני מילי לחבירו, אבל לרבו צריך להרבות עליו רעים עד שיתפייס.

ואם נאמר שכל זמן שחבירו לא מפויס עדיין החטא בידו ולא נקרא שעזב את החטא א"כ צ"ע מדוע צריך לפייס את חבירו רק ג' פעמים ולא יותר, [ובמ"א הביא מהב"ח שאם רצה לפייסו יותר רשאי אם אין שם בזיון תורה, ובפרי חדש חלק עליו וכתב, שמשמע מדברי

לא למחול אבל לא לכעוס עליו, והיינו כמו שנתבאר שהפיוס והמחילה הם ב' דברים, ואע"פ שאינו כועס עליו אבל יש לו סיבה שלא רוצה למחול לו כיון שרוצה שהשני יכניע את ערפו.

ו. **וזבה** אף מבואר מה שאמרו שאל יהא המוחל אכזרי, ולכאורה מה שיך מדת האכזריות באדם שכוועס על חברו, הרי חברו הזיקו ויש לו סיבה למה לא למחול ומדוע ייחשב לאכזרי. אולם לפי המבואר יש לומר שאין הדברים אמורים על הכעס אלא על המחילה מעונשין, שאדם צריך למחול לחברו שלא יענש בגלל שחטא לו, וע"ז שיך מידת האכזריות. (ואולי אפ"ל שאף אם כועס עדיין אפשר למחול מעונשין, אולם זה מחודש, וצ"ע).

ולפי זה יש לומר, שדין בקשת מחילה מחברו אינו מצד עזיבת החטא אלא יש דין נוסף שצריך לבקש מחילה מחברו. וכבר כתב כן הפרי חדש (שם) לדייק ממה שאמרו שאין יוהכ"פ מכפר עד שירצה את חברו, ולא אמרו עד שיתרצה חברו, וע"כ שהבקשה לא הוי תנאי לריצוי אלא הוא דין בפ"ע שצריך לבקש ולרצות את חברו, כיון שהוא כביכול הבעלים על חטא זה, ולכן יש דין לבקש ממנו מחילה.

ולכן בדין זה של בקשת המחילה יש חילוקי דינים בין אם מבקש מחילה מחברו או שמבקש מחילה מרבו, שלחברו צריך לבקש ג' פעמים ולרבו אף יותר מג' פעמים, (ובפשוטו הסברא לחלק בין חברו לרבו, כי הענין בבקשת המחילה הוא כדי להכניע את עצמו, ולרבו צריך להכניע את עצמו יותר).

לטובת הנמחל שילמד להכניע את לבו הערל, רשאי שלא למחול, [כך ביארו את דבריו במג"א ובט"ז].

ובמשנה ברורה (ט) כתב בשם הפמ"ג שאעפ"כ צריך להסיר את השנאה מלבו.

ודבר זה צ"ב שאם הוא הסיר את השנאה מלבו א"כ מדוע צריך לבקש ממנו מחילה, והא אינו כועס עליו.

ה. **והנראה** מכל הנ"ל, שפיוס ומחילה הם ב' ענינים, שפיוס הוא מהכעס והשנאה שצריך שחברו לא יכעס עליו, אולם יש עוד דין של מחילה שצריך למחול לחברו על החטא שחטא כנגדו כדי שחברו לא יענש בסיבתו, ובעבירות שבין אדם לחברו התחדש שהחטא הוא כלפי השני, וצריך שהשני ימחול, וכמו ששיך אצל הקב"ה מחילה כלפי עונשין, כך אצל חברו הוא כביכול הבעלים על חטא זה למחול אותו.

ולכאורה יסוד זה מפורש בדברי הב"ח, שכתב שם וז"ל: המבקש מחילה ממי שפשע כנגדו צריך לפרש בשעת המחילה אותה פשיעה וכו' דלמאי דכתבינן לקמן דצריך לפרט החטא בוידויו לפני המקום הוא הדין נמי בוידויו לפני חברו דבהא אין לחלק בין עבירות שבינו לבין המקום לבינו ובין חברו. ומבואר בדבריו, שמחילה מחברו הוא כוידוי ממש, וכמו לפני המקום ב"ה, שחברו הוא כביכול הבעלים על חטא זה למחול אותו שלא יענשו בגלל חטא זה.

וא"כ מבואר היטב מה שכתב המ"ב שאם רוצה שחברו יכניע את ערפו רשאי

ז. וסברא זו כבר הוזכרה בדברי הפלא יועץ בחלק תשובה, שאף שיודע שחבירו אינו כועס עליו בכל זאת יש חיוב ללכת לבקש מחילה. והביא ראי' ממה שאמרו (יומא פז, א) על רב שהלך בעצמו בעיוהכ"פ להביא את עצמו לפני מי שפגע בו, ואע"פ שודאי רב כבר מחל לו בלבבו ומה היה צריך להמציא את עצמו שהשני יבקש ממנו מחילה, אלא ע"כ שיש דין לבקש מחילה גם לאחר הפיוס, ולכן המציא את עצמו בפני חבירו שיבקש ממנו מחילה, וכפי שנתבאר שהם ב' דינים חלוקים, ולכן בדין המחילה נאמר שצריך לבקש אע"פ שאין כעס וקפידא בלב השני.

ובזה מובנים דברי הב"ח שכתב שכל השנה יכול להמתין מלבקש מחילה, אולם בעיוהכ"פ יש חיוב. ולפי דברינו הוא מבואר היטב, שודאי אם חבירו כועס עליו חייב לפייסו, וכל זמן שלא פייסו נקרא עדיין חוטא כיון שחבירו עדיין כועס עליו, אולם בדין המחילה חידש הב"ח, שהוא דין שנאמר דוקא בעיוכ"פ שצריך לבקש מחילה מחבירו שימחל לו, כיון שהוא הבעלים על חטא זה, ודין זה נאמר דוקא בעיוכ"פ, ומשום שאין יוהכ"פ מכפר עד שירצה את חבירו, ואין דין זה בכל תשובה, ששם מספיק שחבירו אינו כועס עליו, אבל ביוהכ"פ התחדש שאף צריך לבקש ממנו מחילה.

ח. וכן מוכח ממה שכתבו הפוסקים שכל הסדר הנכתב בשו"ע להביא ג' פעמים י' בני אדם לבקש מחילה זה דוקא בעיוכ"פ, כיון שרק ביום זה יש דין לבקש מחילה.

ט. ועוד אמרו בסוגי' (שם), שאם דיבר על אדם ומת צריך ליקח י' בני אדם ולבקש מחילה על קברו. וכתבו האחרונים שדוקא אם חטא בחייו, אולם אם חטא לאחר מיתתו יכול לבקש מחילה במקום שחטא.

ובס' תוספת יום הכפורים כתב לבאר, שאם חטא בחייו כבר נתחייב ללכת ולבקש ממנו מחילה משא"כ לאחר מיתתו לא התחייב. וביאור סברתו כפי שנתבאר, שיש דין וחיוב ללכת ולבקש ממנו מחילה ולכן דוקא במקום שכבר נתחייב תו לא פקע וחיוב לעלות על קברו.

י. ולפי זה אף מבוארים דברי הב"ח שצריך ללכת בעצמו לבקש מחילה ולא ע"י שליח, כיון שכל הדין בקשת המחילה הוא לבקש ולהכניע עצמו ולכן צריך ללכת בעצמו. (אולם הפר"ח חולק וסובר שאפשר ע"י שליח. וצ"ע שהפר"ח עצמו כתב את היסוד שיש דין לבקש מחילה ולא די בפיוס עמו).

וע"ע בס' חוט שני שהביא בשם מרן החזו"א צ"ל כעין דברים אלו.

יא. והנה הסתפק החפץ חיים (הל לה"ר ד, במ"ח מ"ח) אם דיבר על חבירו לשון הרע אבל לעת עתה לא הגיע היזק וצער לחבירו על ידי דבורו, אך יש לחוש שברבות הזמן יבוא לו היזק מכך, האם צריך לפייסו כבר היום, או יעשה בינתיים רק תשובה למקום. [וזה ודאי שאם יבוא לחבירו לאחר זמן היזק שחייב לפייסו כשיבוא הזמן ההוא, אלא הנדון האם חייב כבר היום לבקש מחילה על דבר שיבוא לאחר זמן].

ויש לבאר את ספיקו שהוא תלוי בגדר בקשת המחילה מחבירו, שלצד שרק צריך לפייסו, אם כן כל זמן שחבירו לא נפגע ממנו אין לו מה לבקש ממנו מחילה. אמנם אם נאמר שזה דין על המצער לבקש מחבירו

מחילה אף שאינו כועס עליו כלל, אם כן יש לומר ששייך לבקש מחילה אף שעדיין לא הגיע ההיזק לידי מעשה בפועל, כי בקשת המחילה היא דין על המדבר והמצער ולא על המצטער.